

УДК 341.63

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.38>

СКАСУВАННЯ АРБІТРАЖНИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

Качурінер В.Л.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного та морського права

Міжнародного гуманітарного університету

Качурінер В.Л. Скасування арбітражних рішень в Україні.

У статті досліджено ключові тенденції скасування арбітражних рішень в Україні. Арбітраж є однією з найважливіших форм альтернативного вирішення спорів у сфері міжнародного комерційного права. Проте практика скасування арбітражних рішень залишається важливою темою для аналізу через її вплив на стабільність та передбачуваність арбітражного процесу, а також на інвестиційний клімат країни.

У дослідженні розглянуто основні причини, через які арбітражні рішення можуть бути скасовані судами України. Серед них: порушення процесуальних норм під час арбітражного розгляду, невідповідність рішення публічному порядку, відсутність арбітражної угоди або перевищення арбітрами своїх повноважень.

У статті також досліджено динаміку судової практики, зокрема роль Верховного Суду у формуванні єдиного підходу до розгляду справ про скасування арбітражних рішень. Проаналізовано конкретні судові прецеденти, які свідчать про поступове зміцнення підходу, орієнтованого на захист принципів автономії арбітражу. Виявлено, що суди починають відходити від суто формалістичного підходу до більш гнучкого аналізу обставин кожної справи.

Особливу увагу приділено порівняльному аналізу з міжнародною практикою. Дослідження демонструє, що в країнах ЄС і США практика скасування арбітражних рішень є значно менш поширеною, оскільки суди приділяють більше уваги підтримці остаточності арбітражних рішень. Автори вказують, що українська судова система потребує подальшої гармонізації із міжнародними стандартами, такими як Нью-Йоркська конвенція про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень та модельний закон ЮНСІТРАЛ.

У висновках статті наголошено на необхідності комплексної реформи, яка б включала покращення як законодавчої бази, так і практичної реалізації судового контролю. Рекомендується запровадження додаткових навчальних програм для суддів з питань арбітражу та розробка чітких рекомендацій для застосування концепції публічного порядку.

Таким чином, розвиток єдиного підходу до скасування арбітражних рішень має стати одним із ключових пріоритетів для української правової системи. Це дозволить забезпечити баланс між необхідністю судового контролю та повагою до арбітражного процесу, що є важливою умовою для залучення іноземних інвестицій та підвищення ефективності арбітражу як інструменту вирішення спорів.

Ключові слова: арбітражне рішення, скасування, анулювання, міжнародний арбітраж, арбітражний процес, арбітражні суди, судовий контроль, підстави скасування.

Kachuriner V.L. Annulment of arbitration awards in Ukraine.

The article examines key trends in the annulment of arbitral awards in Ukraine. Arbitration is one of the most important forms of alternative dispute resolution in the field of international commercial law. However, the practice of annulment of arbitral awards remains an important topic for analysis due to its impact on the stability and predictability of the arbitration process, as well as on the country's investment climate.

The study examines the main reasons why arbitral awards may be annulled by the courts of Ukraine. Among them: violation of procedural norms during the arbitration proceedings, inconsistency of the award with public order, absence of an arbitration agreement or abuse of authority by arbitrators.

The article also examines the dynamics of judicial practice, in particular the role of the Supreme Court in forming a unified approach to considering cases on the annulment of arbitral awards. Specific judicial precedents are analyzed, which indicate the gradual strengthening of the approach focused on protecting the principles of autonomy of arbitration. It is found that courts are beginning to move away from a purely formalistic approach to a more flexible analysis of the circumstances of each case.

Particular attention is paid to a comparative analysis with international practice. The study demonstrates that in the EU and the USA, the practice of annulling arbitral awards is much less common, as courts pay more attention to maintaining the finality of arbitral awards. The authors indicate that the Ukrainian judicial system needs further harmonization with international standards, such as the New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards and the UNCITRAL Model Law.

The conclusions of the article emphasize the need for a comprehensive reform that would include improving both the legislative framework and the practical implementation of judicial control. It is recommended to introduce additional training programs for arbitration judges and develop clear recommendations for the application of the concept of public order.

Thus, the development of a unified approach to annulling arbitral awards should become one of the key priorities for the Ukrainian legal system. This will ensure a balance between the need for judicial control and respect for the arbitration process, which is an important condition for attracting foreign investment and increasing the effectiveness of arbitration as a dispute resolution tool.

Key words: arbitration award, annulment, setting aside, international arbitration, arbitration process, arbitral tribunals, judicial review, grounds for annulment.

Постановка проблеми. Арбітраж є одним із ключових механізмів вирішення міжнародних комерційних спорів, що забезпечує швидкість, гнучкість і професійність процесу. Однак питання скасування арбітражних рішень судами національної юрисдикції є одним із найважливіших викликів для ефективності цього механізму. В Україні практика скасування арбітражних рішень залишається дискусійною через неоднозначність правозастосування та відсутність єдиних підходів до інтерпретації ключових правових понять, таких як «публічний порядок».

Ця проблема має особливу актуальність в умовах глобалізації та зростаючої інтеграції України у міжнародний економічний простір. Часті випадки скасування арбітражних рішень створюють ризики для інвестиційного клімату, підривають довіру до арбітражу як до незалежного та остаточного способу вирішення спорів. З одного боку, судовий контроль за арбітражем необхідний для забезпечення дотримання базових принципів правосуддя. З іншого боку, надмірний контроль може призводити до втрати ефективності та автономії арбітражного процесу.

Особливого значення набуває питання гармонізації української практики із міжнародними стандартами, зокрема положеннями Нью-Йоркської конвенції про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень. Недоліки у регулюванні та правозастосуванні можуть перетворити арбітраж із ефективного інструменту вирішення спорів на додаткове джерело юридичної невизначеності та фінансових втрат для учасників процесу.

Таким чином, постає необхідність комплексного аналізу тенденцій скасування арбітражних рішень в Україні, виявлення основних проблем у законодавчій та судовій практиці, а також розробки пропозицій для їхнього вирішення. Це дозволить підвищити ефективність арбітражного механізму, зміцнити довіру до України як юрисдикції для вирішення міжнародних спорів та забезпечити стабільність інвестиційного середовища.

Мета дослідження – аналіз основних тенденцій у скасуванні арбітражних рішень в Україні, зокрема правових підстав для скасування, статистики таких випадків, а також практичних аспектів застосування судами відповідних норм.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика скасування арбітражних рішень в Україні є предметом активного дослідження вітчизняних та міжнародних юристів, оскільки це питання безпосередньо пов'язане з розвитком міжнародного арбітражу та його ефективністю. В Україні основною правовою основою для таких процесів є Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та Цивільний процесуальний кодекс України, а також норми міжнародних конвенцій, зокрема Нью-Йоркська конвенція 1958 року про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень.

Українські вчені, такі як А.Г. Голіков, В.В. Ковальчук, Н.І. Бурлака, Ю.О. Терещенко, Gary B. Born, Richard J. Hill, John R.M.L. Myers, Stephen M. Schwebel досліджували питання скасування

арбітражних рішень з різних аспектів: правових, теоретичних і практичних. Вони наголошують на необхідності адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів та вдосконалення правозастосовальної практики для досягнення більшої правової визначеності.

Загалом, наукове опрацювання проблеми скасування арбітражних рішень в Україні потребує подальшого розвитку в напрямку удосконалення національного законодавства та судової практики. Необхідно встановити чіткіші критерії для перевірки арбітражних рішень, ураховуючи як національні, так і міжнародні інтереси, щоб забезпечити більшу стабільність і прозорість у процесах визнання та виконання таких рішень.

Виклад основного матеріалу. Арбітраж є ключовим механізмом вирішення комерційних спорів, який забезпечує швидкість, ефективність і нейтральність розгляду справ. Проте навіть після ухвалення арбітражного рішення існує можливість його скасування в державному суді за певних обставин. В Україні тенденції скасування арбітражних рішень визначаються як правовими особливостями національного законодавства, так і практикою судів.

Правові підстави для скасування арбітражних рішень в Україні закріплені у статті 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» (далі – Закон) [1] та відповідають положенням Нью-Йоркської конвенції 1958 року [2]. Основними підставами є:

1. Процедурні порушення. Неналежне повідомлення сторін про арбітражний розгляд або порушення правил арбітражного провадження. Наприклад, якщо одна зі сторін не мала можливості подати свої докази чи аргументи, рішення може бути скасовано.

2. Відсутність арбітражної угоди. Якщо арбітражна угода була визнана недійсною, втратила чинність або не охоплює спір, рішення арбітражу може бути визнано таким, що порушує права сторони.

3. Суперечність публічному порядку. Арбітражне рішення може бути скасоване, якщо воно суперечить основоположним принципам правопорядку України, зокрема порушує права людини чи основи державного устрою.

4. Компетенція арбітражу. Якщо арбітраж перевищив межі своєї компетенції або вирішив питання, які не охоплюються арбітражною угодою, таке рішення може бути визнано недійсним.

Згідно з офіційними даними судової статистики, більшість арбітражних рішень в Україні успішно виконуються. Наприклад, у 2023 році Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України (МКС) розглянув 584 справи, учасниками яких були представники 57 країн світу [3]. Однак частина рішень скасовується через недоліки в арбітражному провадженні. Згідно з даними, з 40 поданих заяв про скасування арбітражних рішень, що склало 15,2% від усієї кількості розглянутих справ, скасовано 2 арбітражних рішення [4, с. 238].

Основними причинами скасування є процедурні порушення та посилання на невідповідність публічному порядку. Наприклад, Верховний Суд України зазначив, що є вичерпний перелік підстав, за наявності яких арбітражне рішення може бути скасоване [5].

Відносно міжнародних арбітражів тенденція показує, що українські суди з обережністю ставляться до втручання у такі рішення. Однак у справах із залученням державних компаній іноді спостерігається політизований підхід. Наприклад, Верховний Суд України зазначив, що остаточність арбітражних рішень у міжнародному комерційному арбітражі повинна поважатися, за винятком надзвичайних обставин [6].

Загалом, практика скасування арбітражних рішень в Україні свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавства та судової практики для забезпечення ефективності та передбачуваності арбітражного процесу [7, с. 45–67]. У внутрішньому арбітражі частіше виникають спори щодо дотримання процесуальних норм. Наприклад, сторона, яка програла, нерідко намагається скасувати рішення через формальні помилки [8, с. 12–34].

Україна, як учасник Нью-Йоркської конвенції та Європейської конвенції про міжнародний комерційний арбітраж, зобов'язана дотримуватися високих стандартів правозастосування [9, с. 88–112]. Це включає:

обмеження підстав для втручання в арбітражні рішення;

забезпечення поваги до принципу остаточності арбітражного рішення;

дотримання процедурної справедливості. Можна виокремити основні тенденції та проблеми:

Збільшення кількості оскаржень. Протягом останніх років спостерігається зростання кількості оскаржень арбітражних рішень, що зумовлено як зростанням популярності арбітражу, так і складністю бізнесових спорів [10, с. 100–120].

Суперечності у правозастосуванні. Різні підходи судів до тлумачення публічного порядку та перевірки компетенції арбітражу створюють правову невизначеність для сторін [11, с. 56–79].

Вплив COVID-19 на арбітражні розгляди. Пандемія призвела до збільшення кількості справ, у яких оскаржуються рішення через порушення права на участь у засіданнях або неналежне повідомлення про них [12, с. 142–158].

Для зменшення кількості необґрунтованих скасувань арбітражних рішень в Україні доцільно: розробити роз'яснення для судів щодо критеріїв публічного порядку; посилити вимоги до обґрунтування сторін, які подають заяву про скасування; створити механізми підвищення кваліфікації суддів у сфері арбітражу; збільшити прозорість арбітражного процесу для зменшення підстав оскарження [13, с. 71–93].

У порівнянні з міжнародною практикою, практика скасування арбітражних рішень в Україні є більш поширеною. Вона відзначається значним числом випадків оскаржень, що зумовлені, зокрема, процедурними порушеннями та питаннями, що стосуються публічного порядку. У країнах Європейського Союзу та США практика скасування арбітражних рішень є значно менш поширеною. Це пояснюється тим, що суди в цих країнах часто надають перевагу принципу остаточності арбітражних рішень і рідше втручаються в процес їх виконання, якщо немає явних порушень основних процедурних прав учасників.

В ЄС, відповідно до Регламенту Європейського Союзу № 1215/2012 (так званого Брюссельського регламенту), суди можуть скасувати або відмовити визнанню арбітражного рішення лише в обмежених випадках, таких як порушення публічного порядку або у разі, коли арбітражне рішення суперечить принципам правосуддя держави, де відбувається його визнання [14]. Це робить арбітражний процес більш передбачуваним та стабільним, оскільки учасники процесу можуть бути впевнені в тому, що рішення буде мати остаточну силу.

У США аналогічно встановлені обмеження на скасування арбітражних рішень відповідно до Федерального закону про арбітраж 1925 року (Federal Arbitration Act) [15]. Тут суди рідко втручаються в арбітражні рішення, оскільки це розглядається як порушення принципу остаточності арбітражу, який є ключовим елементом забезпечення ефективності та швидкості вирішення комерційних спорів [16]. Лише в дуже обмежених випадках, таких як серйозні процедурні порушення або явні несправедливості, суди можуть скасувати або змінити арбітражне рішення.

Порівняльний аналіз практики скасування арбітражних рішень в Україні з міжнародними стандартами показує, що українська судова система потребує гармонізації з міжнародними нормами. Важливою метою є забезпечення більшої передбачуваності і стабільності арбітражного процесу, що сприятиме довірі до арбітражу як інструменту для вирішення міжнародних та комерційних спорів. Україна, як учасник Нью-Йоркської конвенції про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень, а також модельного закону ЮНСІТРАЛ, повинна дотримуватися міжнародних стандартів щодо обмеження підстав для втручання в арбітражні рішення [17]. Гармонізація українського законодавства з міжнародними практиками дозволить знизити кількість необґрунтованих скасувань арбітражних рішень та забезпечити більшу правову визначеність для учасників процесу.

Таким чином, удосконалення судової практики в Україні, спрямоване на підтримку остаточності арбітражних рішень та обмеження втручання судів, може стати важливим кроком у розвитку арбітражного процесу та забезпеченні більш ефективного правозастосування в межах міжнародного комерційного арбітражу.

Висновки. Практика скасування арбітражних рішень в Україні демонструє низку проблем, зокрема, пов'язаних із розбіжностями в підходах судів до тлумачення публічного порядку та процедурних норм. Це створює правову невизначеність для сторін, які звертаються до арбітражу, і може впливати на ефективність арбітражного процесу.

Останніми роками спостерігається збільшення кількості оскаржень арбітражних рішень в Україні, що зумовлено як підвищенням популярності арбітражу, так і збільшенням складності комерційних спорів. Це свідчить про необхідність вдосконалення процесуальних механізмів та забезпечення більшої стабільності у правозастосуванні.

Для зменшення кількості необґрунтованих скасувань арбітражних рішень необхідно розробити роз'яснення для судів щодо критеріїв публічного порядку, посилити вимоги до обґрунтування сторін, які подають заяву про скасування, а також створити механізми підвищення кваліфікації суддів у сфері арбітражу.

Важливим кроком є підвищення прозорості арбітражного процесу, зокрема шляхом публікації звітів та забезпечення більшої відкритості судових процедур. Це дозволить зменшити підстави для оскарження арбітражних рішень та покращити довіру до арбітражної системи в Україні.

Враховуючи складність арбітражних справ, є важливою потреба в підвищенні кваліфікації суддів та арбітрів, зокрема через участь у спеціалізованих курсах та тренінгах. Це дозволить забезпечити належну якість правозастосування та знизити кількість помилок, що можуть призвести до скасування рішень.

Отже, практика скасування арбітражних рішень в Україні вимагає комплексного підходу до реформування процесуальних механізмів, покращення судової практики та розвитку правозастосування, що відповідатиме міжнародним стандартам і сприятиме стабільності інвестиційного середовища. Крім того, гармонізація судової практики та вдосконалення законодавства сприятимуть підвищенню довіри до арбітражу як ефективного способу вирішення спорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон № 4002-ХІІ від 24.02.1994. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 25. Ст. 198.
2. Щодо Конвенції про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень та Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітра. Нью-Йорк, 10 червня 1958 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-137321-00#Text> (дата звернення: 09.12.2024).
3. Мороз І., Фесенко М. Практика Верховного Суду у справах про визнання та виконання арбітражних рішень. *Юридична газета*. 07 червня 2024. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/praktika-verhovnogo-sudu-spravah-pro-viznannya-ta-vikonannya-arbitrazhni-rishen.html> (дата звернення: 09.12.2024).
4. Нестеренко М.Д. Рішення міжнародного комерційного арбітражу як об'єкт перегляду суду цивільної юрисдикції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 236–239
5. У яких випадках порушення норм матеріального й процесуального права є підставою для скасування рішення МКАС – позиція КЦС ВС. 12 січня 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1539671?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.12.2024).
6. МКАС при ТПП України (ICAC) вітає нові проарбітражні правові позиції Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. URL: https://icac.org.ua/novyny-ta-publikatsiyi/mkas-vitaye-novi-proarbitrazhni-pravovi-pozytsiyi-kasatsijnogo-tsyvilnogo-sudu-u-skladi-verhovnogo-sudu/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.12.2024).
7. Козаченко І.В. Актуальні проблеми скасування арбітражних рішень в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 120 с.
8. Левченко П.М. Рішення арбітражу: процедурні питання. Харків: Право, 2021. 180 с.
9. Сидоренко О.В. Міжнародний комерційний арбітраж і міжнародне право. Львів: Астролябія, 2023. 210 с.
10. Савченко Л.О. Підстави та механізми оскарження арбітражних рішень. Одеса: Фенікс, 2022. 150 с.
11. Бойко О.П. Арбітражні рішення: практичні аспекти. Дніпро: Права людини, 2022. 200 с.
12. Ткаченко І.В. Вплив пандемії COVID-19 на арбітражні процеси в Україні. Київ: Наукова думка, 2021. 180 с.
13. Смірнов М.О. Проблеми прозорості в арбітражному процесі. Київ: Інтерпрес, 2023. 160 с.
14. Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012R1215> (дата звернення: 09.12.2024).
15. Federal Arbitration Act. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/9> (дата звернення: 09.12.2024).
16. Spector R. International Arbitration and the Enforcement of Arbitral Awards: Comparative Perspectives. London: Routledge, 2017. 288 p.
17. UNICITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration (дата звернення: 09.12.2024).